

UDC 811.163.41:811.135.1'373.6

https://doi.org/10.18485/ms_zmsfil.2026.69.1.1

ORCID 0000-0001-5047-0674

Изворни научни рад

Орсат Лигорио

СХ. ТОРЊАТИ СЕ (КА ДРУГАЧИЈЕМ РЈЕШЕЊУ ЈЕДНЕ 'МЛЕТАЧКЕ' ЕТИМОЛОГИЈЕ)*

Сх. *ѿѡрњаѿи се* 'удаљити се' обично се изводи од млет. *tornar(se)* 'вратити (се)' < влат. *TORNĀRE* 'окретати; враћати (се)'. Но, географија дијалекатских потврда (Нишава, Рашка, Подриње, Банат, Бачка, Славонија, Лика, Трополе, Херцеговина, Равни Котари, Далматинска Загора итд.) не указује на млетачки као на извор заимања. Стога се у овом раду предлаже алтернативно етимолошко рјешење: да је сх. *ѿѡрњаѿи се* од рум. 2sg. subj. *să te torni* [tornʲ] 'да се вратиш, врати се', такође од влат. *TORNĀRE*.

Кључне ријечи: етимологија, балкански латинитет, млетачки, румунски, српско-хрватски.

SCr. *tòrnjati se* 'get lost, off you go' is usually derived from Ven. *tornar(se)* 'return' < Vulg. L. *TORNĀRE* 'turn; return'. However, the geographical distribution of the attested forms (Nišava, Raška, Podrinje, Banat, Bačka, Slavonia, Lika, Tropolje, Herzegovina, Ravni Kotari, Dalmatian Zagora, etc.) does not point to Venetian as the source of borrowing. The paper therefore proposes an alternative etymology, deriving SCr. *tòrnjati se* from Romn. 2sg. subj. *să te torni* [tornʲ] 'may you return, return!', likewise from Vulg. L. *TORNĀRE*.

Key words: etymology, Balkan Latin, Venetian, Romanian, Serbo-Croatian.

1. Увод. Претресајући ријечи постале од ит. *tornare* 'вратити' и *tornarsi* 'вратити се', *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* П. Скока наводи и дијалекатски облик *ѿѡрнѡѿи се* 'вратити се' (Божава), те додаје: „Ovamo još u saobraćajnom govoru pejorativni imperativ *tòrnjāj se* 'udalji se'” (ERHSJ III 525). То јест, ERHSJ пореди дијал. *ѿѡрнѡѿи се* 'вратити се' са пејор. *ѿѡрњаѿи се* 'удаљити се' и оба изводи од ит. *tornarsi* 'вратити се', тј. млет. *tornarse*. Будући да се каснији етимолошки рјечници овом етимологијом не баве (Gluнак 1993 и ERHJ, EPCJ и ПЕРСЈ до *T* још нису стигли), Скоков суд и даље важи као мјеродаван; преносе га HER XI 91 и HJP, а налази се и у дијалекатским рјечницима који осим потврде, значења и примјера доносе и етимолошко тумачење (нпр. Вавић 2008: 467 или Pavlović – Pavlović 2018: 518). Но, исцрпан увид у дијалекатску грађу открива да у приморју глагола *ѿѡрњаѿи се* нема, што важећу, млетачку етимологију чини упитном. У овом раду, пејор. *ѿѡрњаѿи се* 'удаљити се' одваја се од дијал. *ѿѡрнѡѿи се* 'вратити се', а мјесто тога се предлаже алтернативно етимолошко рјешење, које је усклађено са геолингвистичким и формалним датостима расположиве дијалекатске грађе.

* Остварење овог рада подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновације Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-33/2026-03/200163).

2. Сх. потврде у значењу ‘вратити (се)’. Спрам ит. *tornare* и *tornarsi* у млетачком се налази *tornar* ‘вратити’ и *tornarse* ‘вратити се’; в. BOERIO 1867³: 758. Према REW⁵ 8794, млет. *tornar(se)* постаје од лат. *TORNARE*. Исто DELI 1330. Испрва, *TORNARE* значи ‘окретати’, а касније, у вулгарном латинитету, замјењује класично *VERTERE* у значењу ‘враћати (се)’; в. VÄÄNÄNEN 1981³: 81. Према ERHSJ III 525, сх. потврде транзитивног типа настављају млет. транзитив *tornar*, а оне рефлексивног типа млет. рефлексив *tornarse*. Исто LIPOVAC-RADULOVIĆ 1981: 358. Двојачке потврде одражавају млет. транзитив-рефлексив *tornar(se)*.

Сх. транзитиви, у значењу ‘вратити’ (*коѿа/шѿио*, осим ако није другачије назначено): *ѿорнѿѿи* (Сусак, НАММ – НРАСТЕ – GUBERINA 1956: 126; Сењ, MOGUŠ 2002: 152 – у значењу ‘спустити’); *ѿорнѿѿи* (Вис, ROKI 1997: 540 – нпр. „ѿн ѿѿрна кѿпе”, тј. карту у истој боји).

Транзитив долази и у изразу *ѿѿорнѿѿи кѿнѿѿи* букв. ‘вратити рачун’, тј. ‘бити од користи’ (Ријечка нахија, RJA XVIII 488; СЗ Бока, MUSIĆ 1972: 230; ЈИ Бока, LIPOVAC-RADULOVIĆ 1981: 358; Дубровник, БОЈАНИЋ – ТРИВУНАЦ 2002: 394; Силба, VIGATO 2017: 32). Према RJA V 261, прва потврда налази се у наравоученијима Доситејевих *Басни* („ту намъ не ѿѿорна конаѿѿи” и „како су хотели они коима э ѿѿорнао конаѿѿи”, в. ОБРАДОВИЧ 1788: 44, 272). Посриједи је опет израз млетачког поријекла, од *tornar conto*; в. BOERIO 1867³: 758.

Сх. рефлексиви, у значењу ‘вратити се’: *ѿѿорнѿѿѿи се* (Божава, ERHSJ III 525; Сали, PIASEVOLI 1993: 383; Сеструњ, FATOVIĆ 2017: 273); *ѿѿорнѿѿѿи се* (Ку-кљѿица, MARIĆIĆ 2000: 313; Ривањ, RADULIĆ 2002: 311; Брбинић, RANČIĆ 2013: 189); *ѿѿорнѿѿѿи се(ј)* (Силба, VIGATO 2017: 21); *ѿѿорнѿѿѿи се* (Блато, MILAT PANŽA 2015: 442). Према саопштењу др М. Абовића, облик *ѿѿорнѿѿѿи се* налази се и у говорима југоисточног дијела Боке которске.

Двојачке потврде, у значењу ‘вратити (се)’: *ѿѿорнѿѿѿи (се)* (Врграда, JURIŠIĆ 1973: 217; Повљана, TIŠIĆ 2004: 377; Бибиње, ŠIMUNIĆ 2013: 725 – транзитив нпр. у „ѿѿорнѿѿѿи пѿнаг”, тј. даску); *ѿѿорнѿѿѿи (се)* (Божава, CRONIA 1927–28: 81; ЈИ Бока, LIPOVAC-RADULOVIĆ 1981: 358; Орбанићи, KALSBECK 1998: 571 – транзитив нпр. у „онѿ ми је ѿѿорнѿѿа онѿ”); Уније, NIKOLIĆ 2000: 179; Бели, VELČIĆ 2003: 490; Питве, BARBIĆ 2011: 327; Хвар, BENČIĆ 2014²: 468; Ложишћа, GALOVIĆ – VALERILEV 2021: 396 – транзитив нпр. у „ѿѿорнѿѿѿи пѿсмо”); *ѿѿорнѿѿѿи (се)* (Паг, VIDOVIĆ 1974: 116 и KUSTIĆ 2002: 386 – транзитив нпр. у „све сѿн му ѿѿорнѿѿа”); *ѿѿѿорнѿѿѿи (се)* (Трогир, GEIĆ 2015: 421); *ѿѿѿорнѿѿѿи (се)* (Омишаљ, MAHULJA 2006: 339; Гробник, LUKEŽIĆ – ZUBČIĆ 2007: 663); *ѿѿѿорнѿѿѿи (се)* (Ист, SMOLJAN 2015²: 403).

Друго лице млетачког императива (млет. *torna!*) понегдје служи као узвик: *ѿѿѿорна!* (Сењ, MOGUŠ 2002: 152; Хвар, BENČIĆ 2014²: 468 – нпр. „и ѿѿѿорна! вѿсело нѿсе”, тј. натраг); *ѿѿѿорна!* (Омишаљ, ERHSJ III 525 и MAHULJA 2006: 339); *ѿѿѿорнѿ!* (Колан, OŠTARIĆ 2005: 534 – као заповијед вољу при орању, на крају њиве, док поново не уђе у бразду); *ѿѿѿорна се!* (Питве, BARBIĆ 2011: 327). Рјеђе се млет. императив јавља у служби прилога: *ѿѿѿорна* (Иж, MARTINOVIĆ 2005: 424 – нпр. „кад нисмо могли туде, а ми ѿѿорна”, тј. ‘около’).

3. ПОТВРДЕ У ЗНАЧЕЊУ ‘СТРУГ’ И ‘ПРЕША’. Лат. *TORNARE* деноминал је изведен од *TORNUS* < грч. *tórnoς* ‘струг’; в. ERNOUT – MEILLET 1959⁴: 695. (*Сѿѿруѿ* је сто-

ларско оруђе помоћу ког се предмети од дрвета окрећу, стружу и глачају.) У италијанском, лат. *tornus* даје *torno*; в. REW⁵ 8796. Но, много је обичније *tornio*, које је према DELI 1330 поријеклом од *torni* (= плурал застарјелог *torno*) док је деноминал од *tornio tornire* ‘стругати’. Већ ЗОРЕ 1895: 22 сх. потврде у значењу ‘струг’ изводи од ит. *tornio*. Исто ERHSJ III 525. Но, поред њих јављају се и оне у значењу ‘преша’, које се (како уочава MAVER 1922: 252) у италијанском не налази. Према томе, извјесно је да у случају потоњих потврда не може бити ријечи о италијанским позајмљеницама већ о далматороманским реликтима са влат. метонимијом ‘струг’ → ‘преша’ (као нпр. и у кат. *torn* ‘преша’, в. DECat VIII 607). Слично тврди и Скок, који дозвољава да потврде у значењу ‘преша’ могу бити далматороманског поријекла под условом да спрам лат. о имају у; в. ERHSJ III 525. Касније, исто и LIGORIO 2014: 257. (BARTOLI 1906 и ROSSINI 1990 потврде у значењу ‘преша’ не наводе.)

Сх. потврде у значењу ‘струг’: *ѿборањ*, -рња и *ѿурањ*, *ѿурња* (Дубровник, ЗОРЕ 1895: 22 и ERHSJ III 525); *ѿурањ*, -рња (Пољница крај Сплита, IVANIŠEVIĆ 1903: 274 и 1904: 74).

Сх. потврде у значењу ‘преша’ (за гњечење маслина, грожђа, смокава): *ѿурањ*, -рња (Стон, Пољница, Вис, централна Далмација, ERHSJ III 525); *ѿурањ*, *ѿурња* (Вис, РОКИ 1997: 547 – нпр. „двѿ-три *ѿурња* за турнѿт”, тј. за гњечење); *ѿурањ*, *ѿурња* (Хвар, BENČIĆ 2014²: 476); *ѿурањ* (Зларин, VLAŽIĆ–DEAN 2002: 195); *ѿурањ* (Далматинска Загора и западна Херцеговина, GUSIĆ – GUSIĆ 2004: 495); *ѿуран*, *ѿурња* (Питве, BARBIĆ 2011: 331). Прва потврда у значењу ‘преша’ налази се у трећем издању Парчићевог рјечника, у ком уз глосу ‘*torchio*’ (= ‘*ѿоркул*, преша’) стоји варијанта *ѿуран*; в. PARČIĆ 1901³: 1040.

Деноминали потврда у значењу ‘преша’, који значе ‘гњечити, прешати’ (маслине, грожђе, смокве): *ѿорњаѿи* (Стон, ERHSJ III 525); *ѿурнѿи* (Вис, РОКИ 1997: 547); *ѿурнѿи* (Трогир, GEIĆ 2015: 431); *ѿурнаѿи*, према *ѿурнање* (Хвар, GRGURIĆ KASANDRIĆ 1880: 389) и *ѿурнѿње* (Брусје, DULČIĆ – DULČIĆ 1985: 701); *ѿри-ѿурнаѿи* (Пољница крај Сплита, IVANIŠEVIĆ 1904: 138); *ѿурњаѿи* према 3sg. *ѿурња* (Макарска, BOGIŠIĆ 1874: 272 – нпр. „Човјек се стара само око баштине ... да бере и купи маслине, да их млије и *ѿурња*”); *ѿурнѿѿи* (Сплит, VIDOVIĆ 1994: 118). Према саопштењу др М. Томелић-Ђурлин, у Куни Пелешкој постоји и имперфектив *ѿурњаваѿи*. ERHSJ III 525 сх. потврде у значењу ‘гњечити, прешати’ не схвата као деноминале него као непосредне позајмљенице од ит. *tornire*, тј. од млет. *torniar*. Но, то не може бити тачно јер ови облици не значе ‘гњечити, прешати’ него управо ‘стругати’ (и слично, више в. у GDLI XXI 60 и BOERIO 1867³: 758).

Деноминали, у метафоричком значењу ‘кињити, мучити’: *ѿорнаѿи* (Буковица у Далмацији, ARDALIĆ 1908: 217 – нпр. „рече мужу, да му је зет рекао, да одмах дође, мислећи, да ће онако и њега *ѿорнаѿи*, као и њу”); *с-ѿѿорнаѿи* (Кућиште, ERHSJ III 525 – у значењу ‘гњавити’, нпр. „што ме *сѿѿорнаѿи*”). Скок облик *с-ѿѿорнаѿи* изводи од ех- > *с-* ‘из-’ и млет. *torniar* ‘стругати’. Но, вјероватније је да се метафора Х → ‘кињити, мучити’ заснива на значењу ‘гњечити, прешати’ (које се налази у примјерима из претходног параграфа) него на значењу ‘стругати’; уп. нпр. сх. *ѿлѿачиѿи* ‘притискати’, одакле онда ‘угњетавати’.

4. ПОТВРДЕ У ЗНАЧЕЊУ ‘УДАЉИТИ СЕ’. Посљедњу групу чине потврде у перјоративном значењу ‘нестати, одбити, губити се’, тј. ‘удаљити се’. Као што је већ речено у Уводу, ERHSJ III 525 изводи ове потврде од млет. *tornarse* ‘вршити се’, одакле су и оне из од. 2.

Сх. потврде у значењу ‘удаљити се’ (осим ако није другачије назначено): *ѿдорњаѿи се* (Нови Сад, Деска, Суботица, Мокрин, Ново Милошево, Петровић и др. 2009: 52 – нпр. „ѿдорњаѿ се, да те нѣ видим вѣше ѿвде”; Гламоч, Болиновић 2015: 198 – нпр. „чѣеш ли штѣ ти кѣжѣм, ѿдорњаѿ се овдѣлѣн”; Драгачево, Петровић – Капустина 2019: 557 – нпр. „мѡрам да се ѿдорњаѣм из ѡвијех стопа”; Придрага, Вавић 2022: 789 – нпр. „ѿдорњаѿ се тѣ липо у п... мѣтерну”); *ѿорњаѿи се* (Далматинска Загора и западна Херцеговина, Gusić – Gusić 2004: 487 – нпр. „смиста се ѿорњаѿ од моји врата”; Качер, Петровић – Капустина 2011: 289); *ѿдорњаѿи(и) се* (Мојковац, Ристић 2010: 271 – нпр. „нѣк се ѿдорња ѡдѣвдѣ”; Бенковац, Pavlović – Pavlović 2018: 518; Бијело Поље, Башановић-Чечовић 2020: 248 – нпр. „ѿорњаѿ се и да те моје очи више не виде”); *ѿдорњаѿ се* (бачки Хрвати, Sekulić 2005: 595 – нпр. „ѿдорњаѿ ми се исприд куће”; Студенци, Вавић 2008: 467 – нпр. „ѿдорњаѿ ми се исприд ѡчију”; Пакрац, Заилац 2024: 536 – нпр. „ѿдорњаѿ се ѡдавлѣ док те нѣсам изѡдарѡ”); *ѿдорњаѿ се* (лички икавци, Ćuljat 2009: 257); *ѿдорња се* (Каменица код Ниша, Јовановић 2004: 330 – нпр. „нѣка се ѿдорња од мѣн”; Црна Трава, Стојановић 2010: 928 – нпр. „нѣк се ѿдорња од нашу кућу”); *с-ѿдорњаѿи се* (Качер, Петровић – Капустина 2011: 278 – у значењу ‘пасти’; Драгачево, Петровић – Капустина 2019: 538 – нпр. „ђѣ се пѡсле стѡрњаше – ѡни знају”); *с-ѿдорња се* (Црна Трава, Стојановић 2010: 900 – у значењу ‘изгубити се; нестати’, нпр. „сѿорњаѣше се там-дѡле у рѣку” или „сѿорњаѣл се негдѣ у рѣт”); *у-ѿдорња се* (Црна Трава, Стојановић 2010: 526 – у значењу ‘препасти се’, нпр. „начисто се уѿорњаѣл”); *на-ѿдорња се* (Црна Трава, Стојановић 2010: 521 – у значењу ‘вршити нужду’, нпр. „наѿорњаѣл се баксуз на срдѣ путѣнче”, тј. на сред пута, стазе).¹

Прва потврда у значењу ‘удаљити се’ налази се већ у првом издању Вуковог рјечника (Вук 1818: 824) и гласи *ѿдорњаѿи се* ‘*sich fortmachen; maturgo*’ – нпр. „ѿорњаѿ се одатле”. Поред глагола, Вук на наведеном мјесту биљежи и гл. именицу *ѿдорњаѣ* ‘*das Machen, daß man fortkommt; maturatio*’. Сѡм глагол јавља се у јѡш неким рјечницима XIX вијека; биљежи га, на примјер, Шулеков рјечник s.v. *sich fortpacken* (Šulek 1860: 497), *sich hinausheben* (op. cit. 681) и *sich hinpacken* (op. cit. 685), и Поповићев рјечник s.v. *sich fortmachen* (Поповић 1879: 125), *sich fortpacken* (op. cit. 126), *sich packen* (op. cit. 207), *sich fortscheren* (op. cit. 237), *sich trollen* (op. cit. 287), *sich wegpacken* (op. cit. 343) и *sich wegscheren* (ibid.).

Из Вуковог рјечника *ѿдорњаѿи се* и *ѿдорњаѣ* преузето је у истом значењу у рјечник И. Броза и Фр. Ивековића (Broz – Iveković 1901: II 581) и у Рјечник ЈАЗУ (RJA XVIII), с тим што потоњи додаје два примјера из дјелѡ М. Милићевића: „нѡ ти ово, па се ѿорњаѿ одатле” из *Зимњих вечери* и „с душе ми се ѿорњаѿ” из *Поменика знамениѿих људи у српској народа*. У XX вијеку, гла-

¹ У значењу ‘вршити нужду’ (од страха) уп. *у-ѿорњаѿи се?* Уочи и *ѿориѿи* ‘ђубрити’ (ERHSJ III 484).

гол *ѿѿрњаѿи се* улази у српскохрватски стандард те се јавља у рјечницима као што је РМС, који (у VI 243) доноси примјере „*ѿѿрњај се* одмах одавле” из *Хумористичких дјела* В. Корајца и „*ѿѿрњај ми се* испред очију” из *Јаруге* Б. Чиплића. Упркос каснијем распаду српскохрватског стандарда, глагол *ѿѿрњаѿи се* опстао је, те данас чини саставни дио свих пост-српскохрватских стандарда: српског (РМС-1² 1301), црногорског (Вуковић 2014: 812), босанског (Ћеђић 2007: 1140) и хрватског (HER X 91).

5. ДРУГАЧИЈЕ РЈЕШЕЊЕ. Из овдашње грађе произлази да важеће етимолошко тумачење сх. *ѿѿрњаѿи се* ‘удаљити се’ (о ком је више ријечи било у *Уводу*) има **двје главне мане**.

1) Потврде у значењу ‘вратити се’ све имају *н* док оне у значењу ‘удаљити се’ све имају *њ*; в. од. 2 и 4. У ERHSJ, Скок пореди прве са другима те изводи и једне и друге од млет. *tornarse* ‘вратити се’, али не објашњава зашто прве имају *н* док друге имају *њ*. (То јест, **не објашњава откуд *њ*** у наводном *tornarse* > *ѿѿрњаѿи се*.) Мјесто тога, ослања се на потврде у значењу ‘гњечити, прешати’ (од. 3), од којих неке имају *њ*, што нас наводи на закључак да прећутно подразумијева њихов уплив на потврде у значењу ‘удаљити се’. Но, остаје нејасно која је тачно веза између значења ‘гњечити, прешати’ и ‘удаљити се’. Према томе, прва мана Скокове етимологије та је што се у њој не налази закономјерно објашњење за *њ* у сх. *ѿѿрњаѿи се* ‘удаљити се’. Чак и ако допустимо тзв. укрштање (што за Скоков уобичајени метод нипошто није карактеристично), пирморани смо да укрштамо облике неповезаних, диспаратних значења, као што су ‘гњечити, прешати’ и ‘удаљити се’.

2) Потврде у значењу ‘удаљити се’ **јављају се искључиво у копненим крајевима**. Налазимо их у ЈИ Србији (Црна Трава), Нишави (Каменица), Рашкој (Драгачево, Качер), Подрињу (Вук), Банату (Мокрин, Ново Милошево, Деска), Бачкој (Нови Сад, Суботица, бачки Хрвати), Славонији (Пакрац), Лици (лички икавци), Тропољу (Гламоч), Херцеговини (западна Херцеговина), Равним Котарима (Бенковац, Придрага), Далматинској Загори (Студенци) и СИ Црној Гори (Бијело Поље, Мојковац); в. од. 4. За разлику од тога, млетачке позајмљенице обично долазе у приморским крајевима, нпр. у Истри, Хрватском приморју, Далмацији (са острвима), Боки которској, Паштровићима итд. Више в. нпр. у Мулајић 1959: 129–31, Мушић 1972: 36–40 и, сада, Шпановић 2024: 230–31. Према томе, друга је мана Скокове етимологије та што не води рачуна о томе да се сх. *ѿѿрњаѿи се* ‘удаљити се’ дијалекатски јавља само ондје гдје млетачке позајмљенице иначе не долазе.

Због наведених мана досадашње етимолошко тумачење не дјелује вјероватно, а мјесто њега одмах се указују **двје алтернативне етимолошке опције**.

1) Могло би се узети да је сх. *ѿѿрњаѿи се* позајмљено из ‘балканског латинитета’. Наиме, сви румунски варијетети настављају влат. *tornāre* ‘окретати; враћати (се)’, а сâмō *tornāre* на овим је просторима забиљежено већ у VII вијеку, у облику 2. лица императива *tornā* (= чувено „*tōrva, tōrva*” из Теофилакта Симокате, в. *Hist.* II 15, 9). Но, *torn-āre* би код нас дало *ѿѿрн-аѿи се*, а не *ѿѿрњ-аѿи се*. Како бисмо ту формалну потешкоћу отклонили, могли

бисмо претпоставити да је *TORNĂRE* у балканском латинитету **преиначено у **torniāre*** (што би заиста дало *ѿѡрњ-аѿи се*); уп. нпр. ром. **captiāre* поред лат. *CAPTARE* ‘хватати’ или ром. **altiāre* поред лат. *ALTARE* ‘дизати’. Више у ТЕКАВЋИЋ 1970: 196–97, VÄÄNÄNEN 1981³: 90–91, NEDELJKOVIĆ 2005 итд. Но, румунске континуанте (в. испод) не указују на **torniāre* него на *TORNĂRE*. (У вељотском, BARTOLI 1906: II 230 биљежи *tornuār* ‘вратити’, али ELEMENDORF 1951: 129 тај облик изводи од ит. *tornare*.)

2) Влат. *TORNĂRE* ‘окретати; враћати (се)’ у румунском даје *a (se) turna* ‘повратити; сипати’, архаично и ‘вратити се’; в. REW⁵ 8794. Исто CIORANESCU 1966: 868. Надаље, у арумунском даје 1sg. (*mi*) *tornu* ‘вратити (се); повратити се, доћи к себи’ (РАПАНАГИ 1963: 1041), у мегленском 1sg. (*mi*) *torn* ‘вратити, одбити; вратити се’ (CAPIDAN 1925: III 296), у исторорумунском *turnă (se)* ‘вратити (се)’ (PUŞCARIU 1929: 327 и KOVAČEĆ 1998: 201). Сх. *ѿѡрњ-аѿи се може бити од конјунктива ових глагола*: рум. 2sg. *torni* (чит. *tornʲ*), арум. 2sg. *torŋi* (чит. *torŋji*, РАПАНАГИ 1963: 27), мег. 2sg. *torŋ* (чит. *torŋj*, CAPIDAN 1925: III 296). Наиме, независни конјунктив користи се и као императив; уп. нпр. мег. „*si-ts ti torŋ*” ‘да се вратиш, врати се’ (CAPIDAN 1925: II 66). Више в. у GALR I 391. Према саопштењу др Николе Голубовића (више о информанту в. у ЛИГОРИО 2024), облик 2. лица конјунктива постоји и у влашком говору Бора и Мајданпека, и гласи *torŋj*. Но, значи искључиво ‘сипати’.²

Из геолингвистичке перспективе, обје наведене опције могуће су, али из перспективе историјске фонетике, **друга опција је вјероватнија**, те је стога предлажемо као рјешење.

6. ЗАКЉУЧЦИ

(1) Противно Скоку, сх. *ѿѡрњаѿи се* ‘удаљити се’ не да се поредити са потврдама у значењу ‘вратити се’ (дијал. *ѿорнѿи се* и слично, в. од. 2), од млет. *tornarse* ‘вратити се’; наиме, претпоставка да *tornarse* даје *ѿѡрњаѿи се* не објашњава откуд њ у *ѿѡрњаѿи се*. Могуће ‘укрштање’ са потврдама које имају њ (дијал. *ѿурњаѿи* и слично, в. од. 3) чини се произвољно јер оне не значе ‘вратити се’ или ‘удаљити се’ него ‘гњечити, прешати’.

(2) Географија дијалекатских потврда у значењу ‘удаљити се’ (ЈИ Србија, Нишава, Рашка, Подриње, Банат, Бачка, Славонија, Лика, Трополе, Херцеговина, Равни Котари, Далматинска Загора, СИ Црна Гора) не указује на заимање из западних извора, као што су тоскански, млетачки, јужноиталијански, далматоромански и вељотски, него из источних извора, као што су румунски, влашки, арумунски и мегленски.

(3) Сх. *ѿѡрњ-аѿи се* ‘удаљити се’ по облику у потпуности одговара 2. лицу конјунктива румунских глагола у значењу ‘вратити се’: рум. *torni* (чит. *tornʲ*), арум. *torŋi* (чит. *torŋji*), мег. *torŋ* (чит. *torŋj*). Независни конјунктив у румунском користи се и као императив; према томе, подразумијевани семантички развој био би ‘да се вратиш, врати се’, што такође у потпуности одговара нашем значењу ‘нестани, одбиј, губи се’, односно ‘удаљи се’.

² За ‘повраћати’ → ‘повраћати; сипати’ у влашком и румунском уп. рум. *a vărsa* ‘повраћати’ → ‘повраћати; просипати’.

СКРАЋЕНИЦЕ

арум.	арумунски
влат.	вулгарнолатински
грч.	грчки
ит.	италијански
кат.	каталонски
лат.	латински
мег.	мегленски
млет.	млетачки
ром.	романски
рум.	румунски
сх.	српскохрватски

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ, Јелена. *Рјечник њовора околине Бијелој Поља*. Подгорица: ЦАНУ, 2020.
- БОЈАНИЋ, Михаило, Растислава Тривунац. Рјечник дубровачког говора. *Српски дијалектолошки зборник* 49 (2002): 1–458.
- БОЛИНОВИЋ, Милош. Рјечник гламочког говора. *Српски дијалектолошки зборник* 57 (2015): 1–246.
- ВУК 1818: Вук Ст. Караџић. *Српски рјечник*. Беч: Р.Р. Armenier, 1818.
- ВУКОВИЋ, Ненад (ур.). *Рјечник црногорској народној и књижевној језика : Рејсџар*. Подгорица: ЦАНУ, 2014.
- ЕРСЈ: Александар Лома (ур.) и др. *Етимолошки речник српској језика*. Св. I–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003–.
- ЗАИЛАЦ, Миленко. Рјечник говора Срба у селима око Пакраца. *Српски дијалектолошки зборник* 71 (2024): 265–594.
- ЗОРЕ, Луко. 1895. Дубровачке туђинке. *Сјоменик СКА* 26 (1895): 1–25.
- ЈОВАНОВИЋ, Властимир. Речник села Каменице код Ниша. *Српски дијалектолошки зборник* 51 (2004): 313–688.
- ЛИГОРИО, Орсат. Историја тоничког вокализма у влашком вернакулару Бора и Мајданпека. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 67/1 (2024): 19–32.
- ОБРАДОВИЋ, Досјоеи. *Езјовое и ѣрочихъ разнихъ баснојворцевъ басне*. Leipzig: J.G.I. Breitkopf, 1788.
- ПЕРСЈ: Александар Лома (ур.) и др. *Приручни етимолошки речник српској језика*. Том I–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023–.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб (ред.) и др. *Речник српских њовора Војводине*. Св. IX. Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет, 2009.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Јелена Капустина. Из лексике Качера. *Српски дијалектолошки зборник* 58 (2011): 1–336.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Јелена Капустина. Речник Драгачева. *Српски дијалектолошки зборник* 66/2 (2019): 7–635.
- ПОПОВИЋ, Ђорђе. *Речник српскоја и немачкоја језика*. Св. I. Панчево: Браћа Јовановић, 1879.
- РИСТИЋ, Данијела. *Рјечник њовора околине Мојковца*. Подгорица: ЦАНУ, 2010.
- РМС: *Речник српскохрватскоја књижевној језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–69; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–76.
- РМС-1²: *Речник српскоја језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011².
- СТОЈАНОВИЋ, Радосав. Црногравски рјечник. *Српски дијалектолошки зборник* 57 (2010): 9–1060.
- ШПАНОВИЋ, Ана. *Романизми Сјаре Црне Горе и Брда*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2024.

*

ARDALIĆ, Vladimir. Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 13 (1908): 161–232.

- BABIĆ, Ivan. *Studenački rječnik*. Studenci: Župni ured Studenci, 2008.
- BABIĆ, Zvonko. *Rječnik mjesta Pridrage*. Zadar: Matica hrvatska, 2022.
- BARBIĆ, Ante. *Rječnik Pitava i Zavale*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011.
- BARTOLI, Matteo Giulio. *Das Dalmatische: Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der apennino-balkanischen Romania*. Bd. I–II. Wien: A. Hölder, 1906.
- BENČIĆ, Radoslav. *Rječnik govora grada Hvara*. Hvar: Muzej hvarske baštine, 2014².
- BJAŽIĆ, Slavko, Ante DEAN. *Zlarin: Kratka povijest i rječnik*. Zagreb: Prometej, 2002.
- BOERIO, Giuseppe. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Gio. Cecchini, 1867³.
- BOGIŠIĆ, Valtazar. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Knj. I. Zagreb: Dionička tiskara, 1874.
- BROZ, Ivan, Franjo IVEKOVIĆ. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Sv. I–II. Zagreb: K. Albrecht, 1901.
- CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii*. I–III. București: AR, 1925.
- CIORANESCU, Alejandro. *Diccionario etimológico rumano*. Madrid – Tenerife: Gredos – Biblioteca filológica, 1966.
- CRONIA, Arturo. Građa o božavskom narječju. *Јужнословенски филолоџи* 7/1–2 (1927–28): 69–110.
- ČEDIĆ, Ibrahim. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik, 2007.
- ČULJAT, Marko. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Lik@ Press, 2009.
- DECAT: Joan Coromines. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. I–IX. Barcelona: Curial edicions catalanes, 1980–91.
- DELI: Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli. *Dizionario etimologico della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli, 2004.
- DULČIĆ, Jure, Pere DULČIĆ. Rječnik bruškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/2 (1985): 373–747.
- ELMENDORF, John V. *An Etymological Dictionary of the Dalmatian Dialect of Veglia*. Chapel Hill, 1951.
- ERHJ: Ranko Matasović (ur.) i dr. *Etimološki rječnik hrvatskog jezika*. Sv. I–II. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016–21.
- ERHSJ: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. I–III. Zagreb: JAZU, 1971–73.
- ERNOUT, Alfred, Antoine MEILLET. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: C. Klincksieck, 1959⁴.
- FATOVIĆ, Svetko. *Rječnik govora otoka Sestrinja*. Zadar: Matica hrvatska, 2017.
- GALOVIĆ, Filip, Pavle VALERIJEV. *Rječnik govora mjesta Ložišća na otoku Braču*. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2021.
- GALR I: Valeria Guțu Romalo. (Coord.) *Gramatica limbii române*. I. București: AR, 2008.
- GDLI: Salvatore Battaglia. *Grande dizionario della lingua italiana*. Vol. I–XXI. Torino: UTET, 1996–2002.
- GEIĆ, Duško. *Rječnik i gramatika trogirskoga cakavskoga govora*. Split: Književni krug Split – Združeni artisti Trogir, 2015.
- GLUHAK, Alemko. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: A. Cesarec, 1993.
- GUSIĆ, Ivica, Filip GUSIĆ. *Rječnik govora Dalmatinske Zagore i zapadne Hercegovine*. Zagreb: I. Gusić, 2004.
- HAMM, Josip, Mate HRASTE, Petar GUBERINA. Govor otoka Suska. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1 (1956): 1–213.
- HER: Ranko Matasović i Ljiljana Jojić (ur.), i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Sv. I–XI. Zagreb: Novi Liber – Jutarnji list, 2004.
- HJP: *Hrvatski jezični portal*, <https://hjp.znanje.hr>. 10.01.2026.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. Poljica – Narodni život i običaji : Prvi dio. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 8 (1903): 183–336.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. Poljica – Narodni život i običaji : Drugi dio. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 9 (1904): 23–144.
- JURIŠIĆ, Blaž. *Rječnik govora otoka Vrgade*. Zagreb: JAZU, 1973.
- KALSBECK, Janneke. *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998.
- KASANDRIĆ GRGURIĆ, Pero. Riječi sakupljene na Hvarskom otoku. *Slovinac* 3/20 (1880): 389–90.
- KOVAČEC, August. *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.
- KUSTIĆ, Nikola. *Cakavski govor grada Paga s rječnikom*. Zagreb: Društvo Pažana i prijatelja grada Paga, 2002.

- LIGORIO, Orsat. *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.
- LIPOVAC-RADULOVIĆ, Vesna. *Romanizmi u Crnoj Gori : Jugoistočni dio Boke kotorske*. Cetinje – Titograd: Obod – Pobjeda, 1981.
- LUKEŽIĆ, Iva, Sanja ZUBČIĆ. *Grobnički govor XX. stoljeća : Gramatika i rječnik*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2007.
- MAHULJA, Ivan. *Rječnik omišaljškoga govora*. Rijeka – Omišalj: Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj, 2006.
- MARIČIĆ, Tomislav. *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*. Zadar: Matica hrvatska, 2000.
- MARTINOVIĆ, Žarko. *Rječnik iškoga govora*. Zadar: Gradska knjižnica, 2005.
- MAVER, Giovanni. Parole croate di origine italiana o dalmatica. *Archivum Romanicum* 6 (1922): 241–52.
- MILAT PANŽA, Petar. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2015.
- MOGUŠ, Milan. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: HAZU, 2002.
- MULJAČIĆ, Žarko. Naše dalmatskomletačke posuđenice. *Jezik* 8/5 (1959): 129–39.
- MUSIĆ, Srđan. *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki kotorskoj*. Beograd: Filološki fakultet, 1972.
- NEDELJKOVIĆ, Vojin. Exaltavit. *Illinois Classical Studies* 30 (2005): 177–79.
- NIKOLIĆ, Margita. *Unije : Kuželj vaf sarcu*. Mali Lošinj: Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, 2000.
- OŠTARIĆ, Ivo. *Rječnik kolanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2005.
- PAPAHAGI, Tache. *Dicționarul dialectului aromân*. București: AR, 1963.
- PARČIĆ, Dragutin. *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Zadar: Narodni list, 1901³.
- PAVLOVIĆ, Alojz, Eduard PAVLOVIĆ. *Rječnik novoštokavske ikavice benkovačkog kraja*. Zadar: Matica hrvatska, 2018.
- PIASEVOLI, Ankica. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku*. Zadar: Matica hrvatska, 1993.
- PUȘCARIU, Sextil. *Studii istroromâne*. III. București: AR, 1929.
- RADULIĆ, Ladislav. *Rječnik rivanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2002.
- RANČIĆ, Gordana. *Zavičajni rječnik i kronika mjesta Brbinj*. Zadar: 3000 godina Za dar, 2013.
- REW⁵: Wilhelm Meyer-Lübke. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter, 1972⁵.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. D. I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- ROCCHI, Luciano. *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*. Udine: Campanotto, 1990.
- ROKI, Andro. *Libar viškiga jazika*. Toronto: T. Roki, 1997.
- SEKULIĆ, Ante. *Rječnik govora bačkih Hrvata*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović”, 2005.
- SMOLJAN, Ante. *Rječnik govora otoka Ista*. Zadar: Matica hrvatska, 2015².
- ŠIMUNIĆ, Božidar. *Rječnik bibinjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2013.
- ŠULEK, Bogoslav. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*. Agram: F. Suppan, 1860.
- TEKAVČIĆ, Pavao. *Uvod u vulgarni latinitet*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1970.
- TIČIĆ, Ante. *Rječnik govora mjesta Povljane na otoku Pagu*. Zadar: Matica hrvatska, 2004.
- VÄÄNÄNEN, Veikko. *Introduction au latin vulgaire*. Paris: C. Klincksieck, 1981³.
- VELČIĆ, Nikola. *Besedar bejske tramuntane*. Mali Lošinj – Beli – Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, 2003.
- VIDOVIĆ, Radovan. Nekoliko tekstova u dalmatinskim čakavskim i cakavskim govorima iz druge polovice 19. stoljeća. *Čakavska rič* 4/1 (1974): 105–26.
- VIDOVIĆ, Radovan. Prozodijski primjeri s početka ovoga stoljeća. *Čakavska rič* 22/1 (1994): 63–141.
- VIGATO, Ivica. Leksičke osobitosti silbenskoga pučkoga igrokaza *Ki će mi šoldi dati*. *Croatica et Slavica Iadertina* 13/1 (2017): 13–37.

Orsat Ligorio

SCR. *TORNJATI SE* 'GET LOST, OFF YOU GO'
(TOWARDS AN ALTERNATIVE ETYMOLOGY OF A "VENETIAN" LOANWORD)

S u m m a r y

Serbo-Croatian *tòrnjati se* 'get lost, off you go' is usually taken with *tornät se* 'return' and derived from Venetian *tornarse* 'return', ultimately from Vulgar Latin *TORNĀRE* 'turn; return'. However, the geographical distribution of the dialectal data is not consistent with a Venetian loanword. (No attestations in coastal varieties and abundant attestations in inland regions such as SE Serbia, Nišava, Raška, Podrinje, Banat, Bačka, Slavonia, Lika, Tropolje, Herzegovina, Ravni Kotari, Dalmatian Zagora, NE Montenegro.) The paper therefore proposes an alternative: it derives Serbo-Croatian *tòrnjati se* 'get lost, off you go' from Romanian *a se turna* 'turn', likewise from Vulgar Latin *TORNĀRE* 'turn; return'. The assumption is that *a te torni* [torn] (= 2nd person singular subjunctive used with the force of the imperative) served as the immediate template for Serbo-Croatian *tòrnj-ati*. In the author's view, this interpretation is more compatible with both the formal properties and the geolinguistic distribution of the available dialectal data.

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за класичне науке
Чика Љубина 18–20, 11000 Београд, Србија
orsat.ligorio@gmail.com

(Примљено: 15. јануара 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)